

LES LLEGENDES DE LES BALEARS D'ANDREU FERRER: TEMÀTICA I TIPOLOGIES NARRATIVES

Caterina Valriu

Universitat de les Illes Balears

Resum: El 1927, el folklorista Andreu Ferrer i Ginard (1887-1975) envià a la institució *Llegendari Popular Català* un extens recull inèdit de narracions populars de Mallorca i Menorca que ell havia arreglat fent treball de camp a diverses localitats. Aquest recull, per diverses peripècies històriques, va restar fora de l'abast del públic durant dècades. No va ser fins el 2009 que Josep Massot i Muntaner el va poder recuperar i editar, sota el títol de *Llegendes de les Balears*. Comprèn 210 textos classificats temàticament en 22 seccions que varen ser recollits de la tradició oral entre 1903 i 1927. En aquest article es revisen les característiques del recull amb una especial atenció a la temàtica. També es treballa la classificació dels materials, delimitant els que poden ser catalogats com a rondalles dels que considerariem pròpiament llegendes. Els materials rondallístics es cataloguen d'acord amb l'índex internacional ATU, per tal que puguin ser incorporats a l'índex tipològic català. També es reflexiona sobre els límits entre rondalla i llegenda.

Paraules clau: Llegenda, Andreu Ferrer, índex ATU, rondalla, *Llegendari Popular Català*.

Abstract: In 1927, the folklorist Andreu Ferrer i Ginard (1887-1975) sent to the Catalan Folk Legends institution an extensive unpublished compilation of folk tales from Majorca and Minorca which he had collected doing field work in several towns. This collection, due to various historical vicissitudes, remained outside the scope of the public for decades. It was not until 2009 that J. Massot i Muntaner was able to retrieve and edit it, under the title *Legends of the Balearic Islands*. It includes 210 texts classified by topic into 22 sections that were collected from the oral tradition between 1903 and 1927. This article reviews the characteristics of the collection with a special attention to the topics. It also works on the classification of materials, by distinguishing those which can be listed as tales from those that can be considered legends. Folk tales are catalogued according to the ATU international index, so that they can be incorporated into the Catalan index. It also reflects on the limits between folk tale and legend.

Key words: Legend, Andreu Ferrer, ATU index, folk tales, Catalan Folk Legends.

Rebut el 31 de maig. Acceptat el 10 de novembre.

Grup d'Estudis Etnopoètics (GEE) / Grup de Recerca en Etnopoètica de les Illes Balears (GREIB)
Aquest article s'emmarca en una línia de recerca sobre literatura popular catalana que ha rebut finançament del Ministeri d'Economia i Competitivitat a través del projecte d'R+D FFI 2012-31808.

1. El recull *Llegendes de les Balears*: origen i peripècies

Andreu Ferrer i Ginard (1887-1975), fou un mestre i folklorista que al llarg de la seva vida dedicà molt de temps a la recollida i publicació de materials de literatura oral. El 1927 envià al “Llegendari Popular Català” un extens recull de més de dues-centes llegendes de Mallorca i Menorca per tal de participar en el segon concurs de recopilació de llegendes que bianualment convocava aquesta entitat amb la intenció d’estimular l’arregleplega de materials. Es tractava d’un concurs impulsat pel folklorista Rossend Serra i Pagès i patrocinat pel mecenes Rafael Patxot i Jubert. A la convocatòria de 1927 aquest recull obtingué un dels guardons (concretament un dels quatre primers premis), però mai no es publicà i, de fet, ha restat desaparegut fins fa pocs anys i no s’ha editat fins l’any 2009. La peripècia d’aquest aplec és digna de ser explicada. Els materials presentats als concursos que organitzava el “Llegendari Popular Català” passaven a ésser propietat de la Institució Patxot. En general, la majoria d’originals que es presentaren a aquest concurs romangueren inèdits, atès que la Guerra Civil tallà d’arrel els treballs de recerca i els projectes d’edició del “Llegendari Popular Català”. Quan el 1991 arribà a la Biblioteca de l’Abadia de Montserrat gran part de l’arxiu de l’“Obra del Cançoner Popular de Catalunya” i també de l’arxiu del “Llegendari Popular Català” –materials que havien estat custodiats gairebé en la seva totalitat a Suïssa durant la guerra i el franquisme– hi faltaven quatre dels reculls premiats al segon concurs del “Llegendari Popular Català”, un d’ells era el d’Andreu Ferrer, el qual ja es donava per perdut de manera irremissible. Però, fa pocs anys, arribà a Montserrat una nova tramesa de materials folklòrics procedents de la biblioteca personal de Rafel Patxot a Suïssa i entre aquests documents hi havia el manuscrit de les *Llegendes de Balears* de Ferrer. Posteriorment, i atès el gran interès d’aquest recull per a enriquir i completar el llegendari propi de les illes Balears i del folklore català en general, l’investigador i folklorista Josep Massot en revisà l’original i el publicà el 2009 amb el títol de *Llegendes de les Balears*.

2. Descripció de l’aplec i del seu contingut

El recull es presentà amb el títol de *Llegendes de Balears*. Segons la descripció que en fa l’estudiós Josep Massot, es tracta d’un petit volum manuscrit amb 297 fulls numerats originàriament, tret dels corresponents a l’índex final.¹ L’aplec s’obre amb una “Presentació” en la qual s’exposen les motivacions de la recerca.

Les llegendes publicades en el volum provenen:

1. La majoria directament de fonts orals i són inèdites.
2. Altres són variants de llegendes ja publicades pels autors esmentats anteriorment.
3. Algunes, molt poques, ja havien estat publicades en revistes o llibres que apareixen dedugament citats en el manuscrit.

L’autor remarca a la “Presentació” que la classificació és feta de manera poc detallada i no revisada: “No ens hem esmirats gaire en l’ordre o classificació, però, no obstant, hem procurat unir baix d’un mateix assumpte totes les que a ell se refereixen, procurant que vagin ben separades les que són referents a personatges reals i les de sers fantàstics, les de fets i les referents a algun nom topogràfic”.²

¹ A la portada hi consta: “Nº 16. Andreu Ferrer y Ginart (1927). Pts. 1000. Institució Patxot. Llegendari Popular Català (MASSOT i MUNTANER, J.: *Escriptors i erudits contemporanis (vuitena sèrie)*, Barcelona, 2008, p. 10).

² FERRER i GINART, A.: *Llegendes de les Balears*, Edició a cura de Josep Massot, Barcelona, 2009, p. 14.

El recull consta de 210 textos, cada un encapçalat per un senzill títol denotatiu del contingut. Aquests 210 textos es troben estructurats seguint un criteri temàtic en 22 apartats com es pot observar en el següent quadre:

Apartat	Quantitat documents
1. El rei En Jaume I	21
2. El comte Mal	17
3. L'ermità Macari	6
4. En Cocou	18
5. La beata Catalina Tomàs	5
6. En Tià de Sa Real	20
7. Pirates	25
8. Encantaments i tresors	19
9. Enfonsaments	3
10. Tòpiques*	8
11. Éssers fantàstics	7
12. Boiets	4
13. Gegants	3
14. Apareguts	4
15. Hidrologia	7
16. Pestes	8
17. Reconquesta	8
18. Petjades	7
19. Religioses	5
20. Monuments i edificis	4
21. Animals i plantes	8
22. Vàries	6

* Ferrer classifica sota aquest epígraf les llegendes que expliquen el perquè d'un nom de persona, un malnom, un lloc o una tradició vinculada a un espai concret (una casa, un camí, etc.)

A sota de cada text s'indica la procedència, oral o escrita, del document etnopoètic consignat. Quan es tracta d'informadors orals, el recol·lector generalment aporta les següents dades:

1. Lloc i data de recollida.
2. Nom, cognom i malnom.
3. Edat de l'informador.

Un cop d'ull als pobles de procedència dels textos ens permet copsar que Ferrer va fer una recollida molt parcial, atès que hi ha molt poca variació de localitats. La majoria de materials foren recollits a la zona Artà, d'on l'autor era nadiu, també destaca la presència de materials d'Es Capdellà –llogaret on passà uns dies amb la intenció de fer recerca folklòrica l'abril de

1927–.³ Les localitats de Menorca que apareixen al recull també es vinculen a la biografia de l'autor, atès que en aquesta illa hi va exercir com a mestre durant alguns anys. Vuit pobles dels citats en l'aplec corresponen a l'illa de Mallorca i només dos a Menorca. Hi apareixen:

MALLORCA: Capdellà, Petra, Artà, Lloseta, Felanitx, Son Carrió, Son Servera, Sant Llorenç, Santa Margalida, Maria de la Salut i Ariany, Lluçmajor, Lluc (Escorca) i Muro.

MENORCA: Migjorn Gran, Sant Lluís.

Pel que fa a la cronologia de recollida de materials, la recerca està datada entre 1903, la data més antiga i 1927, la més avançada. El gruix del material es troba, però, recollit entre 1926 (63 documents) i 1927 (67 documents), molt probablement perquè en aquestes dates Ferrer ja havia decidit presentar el seu recull al concurs i feia una recerca més intensiva. Alguns documents que no duen data solen correspondre a materials que provenen de l'experiència personal de l'autor.

Els pocs textos que provenen de fonts escrites corresponen a publicacions diverses, especialment de la revista *Tresor dels avis* (1922-1928) que el mateix Ferrer fundà i dirigí i a alguna publicació local o algun llibre. Com assenyala Massot⁴ com a cas singular podem citar una llegenda que aparegué en alemany en el volum de l'Arxiduc Lluís Salvador titulat *Märchen aus Mallorca* (Würzburg, 1895-96) i que Ferrer presenta en català.

És evident que Andreu Ferrer, com a bon folklorista, devia recollir tots els materials de literatura oral que li proporcionaven els seus informadors. Posteriorment, uns els publicava sota l'epígraf de *rondalles* i altres sota el de *llegendes*. Quin criteri usava per elegir una o altra denominació? Ferrer coneixia perfectament la bibliografia de la seva època que feia referència a temes de classificació de materials folklòrics, precisament era un aspecte que li interessava especialment i sobre el qual, en els mateixos anys que feia la recopilació de llegendes, havia publicat un assaig i diversos articles.⁵ Molt probablement, els criteris que aplicava eren el resultat de la seva intuïció i la seva experiència, atès que la qüestió dels límits entre *rondalla* i *llegenda* és encara avui un tema de debat obert entre els folkloristes. Com indica Hans-Jörg Uther:

“La distinció entre llegenda i rondalla no és sempre clara. Però hi ha diferències que tenen a veure amb llur morfologia, el contingut, la visió del món, la concepció del temps, la seva credibilitat, els nivells psicològics i les concepcions socials. Per a la llegenda, el seu arrelament a les creences i l'experiència són més importants que la composició narrativa.”⁶

3 El mateix Ferrer ens fa una crònica detallada d'aquests dies passats al llogaret d'Es Capdellà (Calvià) i aporta interessants explicacions sobre els seus informadors. FERRER, A.: “Excursió folklòrica a Es Capdellà”, *Tresor dels avis*, 7, 1927, p. 52-55.

4 MASSOT i MUNTANER, J.: *Escriptors...*, p. 10-11.

5 FERRER, A.: *Notes sobre aplicació del sistema decimal de classificació del folklore*, Ciutadella, 1924.

6 La cita reproduceix part d'una conferència titulada “Llegendes. Visió de conjunt sobre l'estat de la recerca” pronunciada en el 5è Encontre de GRENO (Grup de Recerca Europeu en Narrativa Oral) titulat “Entre conto e lenda” realitzat a Lisboa i Torre das Vargens (Portugal) els dies 9-11 de juny de 2010.

3. Tipologia temàtica del llegendari

Per a la classificació de les narracions farem servir la tipologia que estableix Ramona Violant i Simorra en la seva obra *La rondalla i la llegenda* (1980), atès que resulta molt adient al nostre propòsit d'aplicar una classificació senzilla i ben estructurada de les llegendes recollides per Ferrer. Trobem llegendes:

I. RELATIVES AL MÓN NATURAL

- Origen dels astres (de la Via Làctia)
- Origen dels fenòmens atmosfèrics (per què fa sol els dissabtes, etc.)
- Origen dels accidents topogràfics (petjades)
- Origen de les aigües (pous, fonts i llacs)
- Origen, forma i qualitats de les plantes (figueres, esbarzers, mata escrita)
- Origen, forma i qualitat de les bèsties (nius de cega, esterilitat de les mules, etc.)

II. RELATIVES AL MÓN SOBRENATURAL

- Fades (sirenes)
- Gegants (ensopegades, macolins, etc.)
- Bèsties fabuloses (serpotes, bous, galls de foc, animalots)
- Dimonis boiets
- Ànimes en pena (apareguts)

III. RELATIVES AL MÓN DE LA HISTÒRIA HUMANA

- Bruixes i bruixots (Tià de sa Real)
- Sants i imatges religioses (Jesús, Sant Cristòfol, Santa Catalina Tomàs, l'ermità Macari)
- Bandolers (malifetes de malfactors, etc.)
- Moros / pirates (incursions pirates, captius, enfrontaments, etc.)
- Fets i personatges llegendaris (enfonsaments, Noè)
- Fets i figures històriques (Jaume I, Comte Mal, Barba-rotja; Conquesta de Mallorca, epidèmies)

4. Un recull de llegendes amb algunes rondalles

Encara que una primera lectura del recull ens va fer pensar que un nombre remarcable de les narracions contingudes en aquest volum es podrien catalogar com a rondalles i, per tant, buscar la seva correspondència amb l'índex ATU,⁷ l'anàlisi en detall del corpus ens ha fet canviar d'opinió. A molts pocs dels arguments de l'aplec de Ferrer els podem assignar un lloc en aquest catàleg, encara que sí hi podem trobar nombrosos motius rondallístics que es recullen en el *Motif-index* de Thompson.⁸ Els relats que sí hem pogut catalogar –i que detallem a continuació– són únicament set, sobre un total de dos-cents deu, però tot i així –per la seva singularitat– són una contribució interessant a la classificació catalana de tipus rondallístics.

⁷ Es tracta d'un índex de tipus reconegut internacionalment per a la catalogació de materials rondallístics, tot i que inclou arguments que sovint apareixen sota la forma de llegendes ([ATU] UThER, H.: *The Types of International Folktales. A Classification and Bibliography*, FFC 284-286, Helsinki, 2004).

⁸ Es tracta d'un extens índex de motius narratius que apareixen reiteradament en rondalles i llegendes de tot el món: THOMSON, S.: *The Motif-Index of Folk-Literature*, Bloomington, 1936.

ATU 326A* (*Soul Released from Torment*):

“N’Apol·lònia Maimó” (p. 231)⁹

“La mare d’en Sebastià Botó” (p. 232-233)¹⁰

Desenvolupen el conegut argument de l'ànima redimida per l'heroi sense por, un tipus catalogat entre les rondalles meravelloses i documentat a Catalunya i Mallorca amb onze narracions en la seva forma ATU 326, segons la base de dades RondCat. Però dins aquests tipus se'n troben subtipus amb una especificitat que els fa força diferents argumentalment, que es cataloguen com a ATU 326A* i ATU 326B*. Si atenem a aquesta subclassificació, només tenim un tipus ATU 326A* documentat a Catalunya¹¹ i les dues versions de Ferrer serien una contribució interessant a un tipus poc catalogat en el nostre entorn. Les versions de Ferrer són breus i sintètiques, narrades en un to de miracle o creença. En ambdós casos, es tracta de l'ànima d'una dona que és en el purgatori i que no pot entrar al cel per haver deixat una promesa sense complir. Quan els seus familiars compleixen la prometença, l'ànima és alliberada i puja al cel.

ATU 750B (*Hospitality Rewarded*):

“El Bon Jesuset captant” (p. 281-282)¹²

El tipus ATU 750 és el primer que trobem en la catalogació de rondalles religioses. És un tipus molt estès i força complex, que pot presentar moltes variants argumentals sota un denominador comú. Tant és així que el catàleg internacional contempla 13 subtipus, des de ATU 750A fins a ATU 750K** que despleguen un ventall argumental molt divers.

La versió que presenta Ferrer d'aquest argument és prou extensa i detallada, aportada per una dona del poble de Felanitx. Fins ara, en llengua catalana únicament s'havia catalogat una versió d'aquest tipus reportada per Joan Amades i recollida a Martorell.¹³ Són versions prou diferents, atès que a la catalana els protagonistes són Jesús –ja adult– i sant Pere, de manera que el relat pren l'estructura habitual de la confrontació entre un protagonista assenyat (en aquest cas Jesús) i un altre de babau (sant Pere) que obtenen resultats divergents d'actuacions en principi semblants. En canvi, a la mallorquina apareix únicament Jesús infant i el final té un marcat to llegendari, malgrat es pugui catalogar com una rondalla religiosa.

9 Una dona mor de part però no pot entrar al cel perquè havia promès dur el nin al santuari de Sant Salvador. De nit, s'apareix a la dida de l'infant. Aquesta decideix portar-lo al lloc sagrat indicat i tot d'una n'Apol·lònia pot entrar al cel i deixa d'aparèixer a la dida.

10 Una dona mor i s'apareix al seu fill perquè tenia una missa encarregada que no havien dita. El nin li demana què vol i ella ho explica. Van a Sant Salvador, fan dir la missa i el nin pot veure com sa mare es transfigura i entra al cel. Com a recordança, li deixa tres llàgrimes de rosari dins la pica d'aigua beneïda.

11 Es tracta de la rondalla “En Pere sense por” (MASPONS i LABRÓS, J.: “En Pere Sense Por”, *Lo rondallayre*, III, Barcelona, 1874, p. 120-127) que combina els tipus ATU 326 + ATU 326A*.

12 Maria envia Jesús a captar a casa d'una dona rica, la qual no li fa caritat. Després, uns nins pobres el duen a casa seva i la mare –una dona molt humil– li dóna el poc que té. En arribar a casa seva, Jesús diu a Maria que la dona rica no se salvarà, però la pobra sí. Diuen que aquesta dona caritativa era la mare dels set Macabeus.

13 Es tracta de la rondalla titulada “Nostre Senyor i sant Pere el dia de Nadal”. AMADES, J.: *Folklore de Catalunya. Rondallística*, Barcelona, 1950, p. 1028-1029.

ATU 751E* (*Man in the Moon*):

“L'homo de sa lluna” (p. 216)¹⁴

Aquest tipus –també catalogat com a rondalla religiosa a l'índex ATU– té 9 subtipus (des de ATU 751A fins a ATU 751 G*). Es troba amplament documentat en català, atès que hi ha 10 versions consignades a la base de dades *on line* del RondCat. El més curiós d'aquesta versió mallorquina és la doble explicació que aporta el recol·lector per a justificar el càstig: haver jurat en fals, segons diuen a Mallorca, o haver anat a robar en diumenge, segons l'explicació de Menorca. Vegeu el text complet recollit a Migjorn Gran el 1912, ben il·lustratiu tot i la seva simplicitat:

*És creència (sic) general en les Balears, especialment entre infants, que les taques que sembla haver-hi dins la lluna són un homo penjat que allà hi està per càstig de Déu. Per haver jurat en fals quan se li preguntà si ell havia robat sarments, diuen a Mallorca; per haver anat a robar-ne en diumenge, diuen a Menorca.*¹⁵

ATU 752A: (*Christ and Peter in the Barn*):

“Cavant grava” (p. 74)¹⁶

És un tipus que presenta 4 subtipus al catàleg internacional. En l'índex català les 11 versions documentades sempre són rondalles religioses que fan referència al Bon Jesús i sant Pere i a la tasca de segar un camp de blat. En canvi, Ferrer aporta una versió molt singular d'aquest tipus, diríem que pràcticament inèdita. El protagonista és un ermità amb fama de sant que sembla no acomplir la tasca encomanada pel seu superior. Finalment, i encara que l'ermità ha ocupat el temps resant i no ha treballat, la tasca és feta amb escreix. La narració és presentada no com una rondalla religiosa sinó com un miracle de l'ermità Macari, inserida en un conjunt de breus narracions sobre aquest personatge de la petita història local. És un bon exemple de la liquiditat entre els gèneres narratius orals, entre la rondalla, la llegenda, el miracle i l'anècdota local:

...-Però ermità Macari, no veis que al punt tocarem la campana i no tendrem la grava que necessitam? Cavau-ne.

*El superior se n'anà i al tocar l'oració del migdia, davant la cova hi havia un caramull de grava tan gros que suposava una setmana de feina. Era un prodigi.*¹⁷

ATU 1183 (*Washing Black Cloth White*):

“Els boiets del comte Mal” (p. 49-50)¹⁸

“Els boiets demanen feina” (p. 221)¹⁹

14 Un home negà haver robat sarments, per la seva mentida quedà penjat a la lluna i des d'aleshores s'hi veu la taca que hi fa.

15 FERRER i GINART, A.: *Llegendes...*, p. 216.

16 Un matí, el superior mana a l'ermità Macari que cavi grava, però passen les hores i ell resa en lloc de cavar, el renyen i després en pocs minuts està enllestida la feina de tota una setmana.

17 FERRER i GINART, A.: *Llegendes...*, p. 74.

18 El comte Mal tenia una caixa plena de dimonis boiets. Prohibí a la dona que l'obris, però ella l'obrí i sortiren boiets tot demanant feina i si no els en donava amenaçaven que la matarien. Ella els va manar tancar amb marge de pedra tota la possessió i després els donà llana negra per tal que la rentessin fins que tornés blanca. Arribà el comte, s'adonà del que succeïa, llegí el llunari a l'inrevés i els boiets tornaren a la caixa.

19 Demanen feina a l'amo. Primer els mana fer marges a una muntanya, després rentar llana negra per fer-la tornar blanca.

El tipus ATU 1183 està amplament documentat arreu, no presenta subtipus, però sovint es troba combinat per formar una rondalla més extensa i completa. A la tradició catalana el solem trobar combinat amb l'ATU 1180 (*Catching Water in a Sieve*) en la qual el dimoni intenta omplir un safareig portant l'aigua amb un cistell. Les dues versions de Ferrer desenvolupen el motiu de l'ésser sobrenatural que es veu obligat a rentar una pell negra fins que torni blanca i –com és evident– fracassa en l'intent. És un tipus que pertany a les anomenades rondalles del gegant beneït (ATU 1000 a 1199) i que presenta nombroses versions a tots els Països Catalans, sempre relacionat amb follets o petits diables. La primera versió de Ferrer es vincula amb el llegendari del comte Mal,²⁰ un personatge maleït –amb un rerefons històric– que aglutina un gran nombre de llegendes mallorquines de caràcter demònic, la segona és més senzilla i no hi apareix el comte, sinó un pagès, encara que es tracta d'una llegenda recollida a la mateixa zona.

Narracions sense número ATU però sí catalogades al RondCat:

Com ja hem indicat, la base de dades RondCat cataloga les rondalles catalanes segons l'índex ATU, però per als materials que no tenen numeració ATU i en canvi són d'aparició freqüent en els rondallaris catalans, hi ha una classificació interna que s'indica amb la lletra C (de Català) i un número d'ordre. En l'aplec de Ferrer hi ha tres narracions que es troben en aquest cas, no tenen número ATU però són molt freqüents en el nostre domini lingüístic i per tant, compten amb una catalogació complementària. Són les següents:

C-023 “Per què fa sol tots els dissabtes” (p. 284).²¹

C-042 “Per què és que hi ha figueres que fan dos esplets de figues cada any?” (p. 302).²²

C-058 “Els moros volien la mare de Déu de Sant Salvador” (p. 146).²³

Es tracta de tres relats de caràcter clarament llegendari en la seva forma narrativa, dos són narracions sobre els orígens –el que anomenem llegendes etiològiques– i el tercer una llegenda sobre imatges trobades.

5. Híbridació entre rondalla i llegenda

D'altra banda –en el recull que estudiem– Ferrer inclou com a llegendes alguns relats que per a nosaltres són clarament rondalles, independentment o no que es trobin catalogades en l'índex internacional ATU. L'exemple més clar és el de la narració titulada “Es tresor des Barracar”:²⁴

El tresor del Barracar

Conten que una vegada un pobre pescador de la colònia de Sant Pere (Artà) durant la nit se n'anà a pescar de canya devers el Barracar i mentres, assegut damunt una penya, arreglava l'esca per a l'ham, s'adonà que per la mar s'acostava cap a ell un llum i, en ésser ja a prop, pogué veure que era d'una galiota plena de moros.

20 Sobre el llegendari del Comte Mal, un personatge amb un referent històric ben concret i documentat, vegeu VALRIU, C.; VIBOT, T.: *El Comte Mal: entre la història i la llegenda*, Palma, 2014.

21 És una gràcia de Déu, perquè Maria havia d'eixugar els drapets de Jesús i justament feia la bugada els dissabtes.

22 Noè s'engatà, passà el Bonjesús i sant Pere i li demanaren què tenia. Ell va dir que havia menjat figues i li havien fet mal. Jesús condemnà la figuera a fruitar dos cops a l'any. Després Noè es penedia de no haver dit la veritat.

23 Robaren la maredéu i pel camí la imatge es va fer tan feixuga que no la podien tragar de cap manera, en canvi si tornaven enrere tornava lleugera com una palla.

24 FERRER i GINART, A.: *Llegendes...*, p. 188-189.

—Ja estic perdut si m'afinen —digué ell.

I, tot rabent, tira la canya i, ben afuat, se n'anà cap a un pi molt alt que hi havia su allà a prop i s'enfilà, soca amunt, fins a amagar-se entre les branquetes més altes.

Des de dalt pogué veure com, d'aquell buc, en desembarcaren una partida de moros i ja són partits cap en el pi a on hi estava escondit el pescador, el qual se creia perdut perquè pensava que l'havien sentit.

Arribats baix del pi se posen a cavar, i hi feren un clot ben fondo i, quan el tengueren acabat, se'n tornaren cap a la barca i d'ella anaren traugent caixons plens de diners que després traginaren fins al clot i les buidaren a dintre. Quan los hagueren buidats tots, i eren moltíssims, de manera que feia un gros munt, hi menaren un camell, al qual donaren mort i escamparen la sang per sobre els diners i després hi ajagueren el cadavre (sic) del camell estès damunt i el principal dels moros digué, dirigint-se al camell mort:

—Mira, no dons aquest tresor a ningú que no te dugui un manadet de juavert de l'hort del Pabordo de Ciutadella de Menorca, un tassó d'aigua de totes les fonts del món i te pegui tres tocs amb una vergueta.

Ompliren altra volta aquell clot de terra i tornaren a la barca, partint tot d'una mar enllà fins a desaparèixer.

Aquell pescadoret davallà del pi i ja ho crec que començà a cavar de bon de veres a veure si recolliria el tresor amagat. Allà hi picà un dia i un altre dia, però per endins que se féu no va ésser capaç de trobar el tresor que ell mateix havia vist amagar-hi.

Cansat de picar inútilment, se n'anà a contar-ho a un sacerdot i aquest li digué:

—Saps què has de fer? Vés-te'n a Ciutadella i allà demana per l'hort del Pabordo, que és un hort tancat a on no hi habita ningú més que Elies i Enoc. Allà, per bé que cridis, ningú te respondrà, però tu entra i demana que te tirin un manadet de juavert i te'l tiraran. Allavors el dus i omplis un tassó d'aigua de la mar, que és allà on van a parar totes les fonts del món i ho dus tot cap en el clot que has fet davall el pi. Pegues tres cops amb una vergueta i després tirar-hi l'aigua i el juavert.

Així ho va fer. Se n'anà a Ciutadella i, en ser dins l'hort del Pabordo, cridà que li tirassen un manadet de juavert. L'hi tiraren i partí, altra volta, cap en el pi del Barracar. Tira el juavert dins el clot, hi tira també el tassó d'aigua de la mar i pega els tres tocs amb una vergueta diguent:

—Jas, vet aquí lo que em demanes.

El camell s'alça, surt del clot i diu:

—Malhaja qui t'ha aconsellat!

Fa tres voltes en redó, s'esclata en un tro fort i queda convertit en un caramull de monedes d'or que el pescador se donà pressa a recollir i va ésser ric per tota sa vida.

Artà, octubre de 1926. Madò Maria Llaneras (a) Gatova, de 65 anys, que diu que ho sap de la seua àvia, que morí de 93 anys.

A l'índex ATU no hi ha cap tipus catalogat que es correspongui exactament amb aquest relat, però és clar que presenta totes les característiques pròpies d'una rondalla i s'allunya del format habitual de les llegendes. Entre aquestes característiques que considerem més pròpies de les rondalles podem destacar accions i personatges:²⁵

25 Podem veure com els personatges s'adeqüen clarament a la tipologia de personatges que proposà l'estudiós rus Vladimir Propp per a la rondalla meravellosa en el seu estudi sobre la morfologia de la rondalla (PROPP, V.: *Morfología del cuento*, Madrid, 1987).

- L'ús d'una fórmula inicial (“*Conten que una vegada...*”).
- L'aparició del protagonista (heroi) i dels potencials agressors (els moros) en un motiu propi de les rondalles meravelloses.
- La tipologia de l'objecte de la recerca (el tresor).
- El motiu inicial –present en diverses rondalles meravelloses– segons el qual un home amagat dalt d'un arbre observa com uns personatges d'aspecte sospitós amaguen un tresor en un lloc recòndit.
- La triplicació de les condicions imposades per desencantar el tresor (obtenir el julivert, l'aigua i la vergueta).
- La figura del mandatari que l'empeny a la recerca dels objectes que necessita (el capellà que aconsella el protagonista).
- Les tres accions que executa correctament l'heroi i que fan possible el desencantament, amb l'ajut dels elements indicats (que actuen com a auxiliars).
- El final feliç de tot el procés.

Encara que tampoc no es correspon exactament amb cap dels tipus descrits a l'índex ATU, la narració titulada “Es tresor de la plaça d'Andratx” té també tota l'aparença d'una contarella que podríem considerar una variant del tipus ATU 1645 (*The treasure at Home*).²⁶ En aquest cas, seria la primera vegada que es documenta aquest tipus en llengua catalana, atès que el RondCat no en consigna cap.

El tresor de la plaça d'Andratx

Diuen que antigament, dins la plaça vella d'Andratx, hi havia una columna que suposaven feta dels moros i un dia dematí varen trobar-hi un homo extern, però vestit a la mallorquina. Aquell homo era moro i ningú ho sospitava, però no agradaren gaire les seues ombres, perquè estava dret, arribat a la columna, i d'allà no es mogué en tot lo dia, lo qual cridà l'atenció del públic.

Això va fer que, inspirant sospites, la gent l'espiava nit i dia i no el deixaven mai tot sol; fins que ell acabà els pocs doblers que duia, sense haver pogut complir la intenció que duia i que l'havia fet comparèixer a Andratx.

Ja apurat, una hora en què se li acostà un andritxol, el moro li demanà per favor si li volia deixar alguns duros per poder entornar-se'n, ja que ell havia acabats els diners que duia.

L'andritxol li donà els que necessitava i el moro li digué:

—Gràcies, germà. Voldria poder-vos pagar el favor; no són les muntanyes qui s'enquantren.

I el moro se'n tornà a la seva terra.

Al cap de molts anys, s'andritxol aquell se n'anà a fora Mallorca i va passar per Algèria a una població mora. Estava ell passejant-se pel mercat d'aquella població i s'hi acostà un moro que l'escometé diguent-li:

—Germà, no em coneixeu?

—No —contestà ell.

—Idò, just que us he vist, jo vos he conegut. No vos recordau que una vegada, fa ja molts d'anys, devora la columna antiga de la plaça vella d'Andratx, un homo foraster vos demanà doblers per poder-se embarcar i vós n'hi donàreu? Doncs aquell homo som jo, que havia anat

²⁶ En aquest tipus, un home somnia que hi ha un tresor en un pont d'una ciutat llunyana. Hi va, però no el troba. Mentre és allà, relata el seu somni a un desconegut, el qual li explica que ell ha tingut un somni similar i –per les indicacions que li dóna– el primer intueix que li descriu casa seva. Aquest retorna a casa, segueix les indicacions del somni del desconegut i troba el tresor.

a Andratx per veure si trauria un tresor que hi ha amagat i no vaig poder fer-ho. Però basta i prou me fésseu aquell favor, ara que tenc ocasió el vos vull pagar. En tornar-vos-en a Andratx, anau just su a baix de la columna de la plaça, feis-hi un clot fondet i trobareu prou moneda per no acabar-la-vos mai més, ni vós ni tota la vostra nissaga.

Així ho féu. Tornà a Andratx i demanà permís per picar allà a on aquell moro li digué i trobà un gran tresor fent-se ric per estona.

Es Capdellà, 11 d'abril de 1927.

Madò Maria Vich (a) des Carreter. Ho sap de petitona.

En aquesta narració els elements propis de les rondalles són ben evidents:

- L'ús d'una fórmula inicial ("Diuen que antigament...")
- La imposició d'una prova al protagonista (fer caritat a un desconegut).
- La superació de la prova.
- La recompensa al qui ha fet el bé (encara que l'obtingui anys més tard).
- El final feliç de tot el procés ("i trobà un gran tresor fent-se ric per estona").

De fet, aquestes dues narracions formen part de les que Ferrer agrupa sota l'epígraf "Encantaments i tresors" i dels molts relats que formen aquest conjunt, curiosament són les dues úniques que tenen un final feliç, fet que –sens dubte– les apropa a la rondalla, en comptes d'un final decebedor i de to moralista, com sol passar en els relats considerats llegendaris. Aquest tret ens pot fer pensar que l'absència del to edificant i la consegüent disminució del grau de veracitat és un dels motius que ens fa percebre aquesta història com una rondalla i no com una llegenda, atès que les rondalles no fan referència a alguna cosa *que podria haver passat*, sinó a allò que *hom voldria que passés*, sempre dins el context d'una visió utòpica de la vida.

6. A mode de cloenda

Ferrer, com ell mateix indica en les paraules preliminars citades pàgines enrere, no en va fer una classificació meticulosa. El seu objectiu era confegir un recull prou extens, variat i atractiu per ser presentat a un concurs de llegendaris. Però ara, una relectura pausada i una anàlisi més detallada ens ha permès veure que l'aplec conté un gran nombre de llegendes, però també algunes versions prou interessants de rondalles que s'han de tenir en compte a l'hora d'inventariar el patrimoni rondallístic en llengua catalana. Per la seva banda, les llegendes que aporta Ferrer també s'haurien d'estudiar i catalogar, tot prenent com a model les catalogacions realitzades per reconeguts especialistes en la matèria. Aquesta feina ens permetria prendre consciència de la vàlua del nostre llegendari i poder copsar la seva inserció en el mosaic llegendari europeu. Les nostres llegendes tracten els mateixos temes i els articulen en els mateixos arguments que les que trobem en un vast espai cultural comú indoeuropeu.

D'altra banda, tenen també la seva especificitat –sobretot d'espais i personatges– que les fa indubtablement nostrades. D'aquesta conjunció –d'allò comú, universal, amb allò local, nostrat– se'n deriva la seva capacitat de seduir-nos, d'alliçonar-nos, d'emmirallar-nos que encara conserven. En llegir-les, se'ns apropen veus atàviques que ens parlen d'allò que va ser, del que succeí, però que no deixen de parlar-nos –també– d'allò que som, d'allò que ens succeirà. Com una cartografia d'aparença misteriosa i simbòlica, cada llegenda ens porta a una descoberta i a una reflexió, esdevé una coordenada per entendre –una mica més– la complexitat de la dimensió humana, amb les seves llums i les seves ombres.

